

УДК 343

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-7189.2025.1.5>

Любавіна В. П.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
ORCID: 0000-0003-4715-1749

Вербіцький А. С.,

здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
ORCID: 0009-0006-6031-3473

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЕКОЛОГІЧНІ ЗЛОЧИНИ, ЯКІ СПРИЧИНЕНІ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ РФ

CRIMINAL LIABILITY FOR ENVIRONMENTAL CRIMES CAUSED BY ARMED AGGRESSION OF THE RUSSIA

Кримінально-правова відповідальність за екологічні злочини, спричинені збройною агресією російської федерації (рф), набуває особливої важливості у світлі сучасних подій. Агресія рф супроводжується значними екологічними наслідками, такими як знищення природних ресурсів, забруднення водойм та повітря, а також руйнуванням екосистем. В умовах збройного конфлікту ці дії можуть кваліфікуватися як воєнні злочини, що підпадають під юрисдикцію міжнародного кримінального права. Однак, на національному рівні необхідно вдосконалювати механізми правового регулювання та забезпечення відповідальності за подібні злочини.

Згідно з міжнародним правом, зокрема Римським статутим Міжнародного кримінального суду, екологічні злочини, пов'язані зі збройними конфліктами, можуть кваліфікуватися як злочини проти людяності або воєнні злочини. Це включає навмисне знищення природних ресурсів та забруднення, що має серйозні наслідки для цивільного населення. Водночас, національні правові системи країн-учасниць мають запроваджувати відповідні норми, що дозволяють переслідувати та притягати до відповідальності осіб, винних у таких діях. Це створює правові підстави для притягнення до кримінальної відповідальності за екологічні злочини, незалежно від їх масштабів та місця вчинення.

В українському контексті, особливо в умовах війни з російською федерацією, питання кримінально-правової відповідальності за екологічні злочини набуває особливої актуальності. Притягнення до відповідальності осіб, причетних до знищення екосистем та забруднення територій, є важливим завданням для забезпечення екологічної безпеки країни. Національне законодавство повинно враховувати специфіку воєнних дій та їх наслідків для довкілля, а також передбачати суворі санкції для винних у подібних злочинах. Співпраця з міжнародними інституціями та обмін інформацією можуть сприяти більш ефективному переслідуванню винних та відновленню екологічного балансу.

Відповідальність за екологічні злочини, спричинені збройною агресією рф, має також включати механізми відшкодування збитків, завданих навколишньому середовищу та населенням, яке постраждало від таких дій. Важливим аспектом є запровадження міжнародних санкцій та економічних заходів, спрямованих на припинення подібних злочинів у майбутньому. Це передбачає не лише кримінальні покарання для винних, але й відшкодування збитків, завданих довкіллю та постраждалим громадам. Відновлення природних ресурсів та екосистем, забезпечення екологічної безпеки для майбутніх поколінь є ключовими завданнями у контексті кримінально-правової відповідальності за екологічні злочини, пов'язані з агресією рф.

Ключові слова: кримінально-правова відповідальність, екологічні злочини, збройна агресія, воєнні злочини, міжнародне кримінальне право, природні ресурси, забруднення довкілля, національне законодавство.

Criminal liability for environmental crimes caused by the armed aggression of the russian federation (rf) has gained particular importance in light of recent events. rf's aggression is accompanied by significant environmental impacts such as destruction of natural resources, pollution of water bodies and air, and destruction of ecosystems. In the context of armed conflict, these actions can be qualified as war crimes, falling under the jurisdiction of international criminal law. However, at the national level, it is necessary to improve legal regulation mechanisms and ensure accountability for such crimes.

According to international law, particularly the Rome Statute of the International Criminal Court, environmental crimes related to armed conflicts can be qualified as crimes against humanity or war crimes. This includes intentional destruction of natural resources and pollution, which have serious consequences for the civilian population. At the same

time, national legal systems of the member countries must implement appropriate norms that allow for the prosecution and accountability of those responsible for such actions. This creates legal grounds for holding individuals criminally liable for environmental crimes, regardless of their scale and location.

In the Ukrainian context, especially in the conditions of war with the Russian Federation, the issue of criminal liability for environmental crimes has become particularly relevant. Holding individuals accountable for the destruction of ecosystems and pollution of territories is an important task to ensure the environmental security of the country. National legislation should take into account the specifics of military actions and their consequences for the environment, as well as provide for severe sanctions for those responsible for such crimes. Cooperation with international institutions and the exchange of information can contribute to more effective prosecution of offenders and restoration of ecological balance.

Responsibility for environmental crimes caused by the armed aggression of the rf should also include mechanisms for compensating the damages caused to the environment and the population affected by such actions. An important aspect is the introduction of international sanctions and economic measures aimed at preventing similar crimes in the future. This involves not only criminal penalties for the guilty but also compensation for the damages caused to the environment and affected communities. The restoration of natural resources and ecosystems, ensuring environmental security for future generations, are key tasks in the context of criminal liability for environmental crimes related to the rf's aggression.

Key words: criminal liability, environmental crimes, armed aggression, war crimes, international criminal law, natural resources, environmental pollution, national legislation.

Постановка проблеми та актуальність. Збройна агресія російської федерації супроводжується значними екологічними збитками, що включають знищення природних ресурсів, забруднення водойм та повітря, а також руйнування екосистем. Ці дії не лише спричиняють безпосередню шкоду довкіллю, але й мають тривалі наслідки для здоров'я та добробуту цивільного населення. В умовах збройного конфлікту складно забезпечити належний контроль та притягнення до відповідальності осіб, причетних до таких злочинів, що створює серйозні виклики для національної та міжнародної систем правосуддя.

Враховуючи сучасні події та зростаючу увагу до екологічних проблем у світі, питання кримінально-правової відповідальності за екологічні злочини набуває особливої актуальності. Необхідність удосконалення правових механізмів і процедур для ефективного переслідування винних є ключовим завданням як на національному, так і на міжнародному рівні. Забезпечення екологічної безпеки, відновлення пошкоджених екосистем та відшкодування збитків постраждалим громадам є важливими аспектами забезпечення сталого розвитку та захисту майбутніх поколінь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед авторів, які досліджували кримінально-правову відповідальність за екологічні злочини, спричинені збройною агресією РФ, можна виділити таких науковців: Макаренко О.Ю., Макаренко Н.А., Радь Т.М., а також авторів колективних праць, серед яких згадуються Ю.П. Аленін, О.М. Бандурка, В.П. Бахін, В.Г. Гончаренко та інші

Метою дослідження є всебічне вивчення та аналіз кримінально-правової відповідальності за екологічні злочини, спричинені збройною агресією російської федерації, з акцентом на український контекст. Дослідження спрямоване на визначення юридичних механізмів, які можуть бути використані для притягнення до відповідальності осіб, винних у знищенні природних ресурсів, забрудненні довкілля

та руйнуванні екосистем. Це включає аналіз міжнародного кримінального права, зокрема положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду, а також національного законодавства України. Мета також полягає у визначенні шляхів вдосконалення існуючих правових норм і процедур для забезпечення ефективного правосуддя та відшкодування збитків, завданих екологічними злочинами. Окрему увагу буде приділено питанням міжнародної співпраці, обміну інформацією та запровадженню санкцій для попередження подібних злочинів у майбутньому. Важливим аспектом є розробка рекомендацій щодо відновлення екосистем та забезпечення екологічної безпеки для майбутніх поколінь.

Виклад основного матеріалу. Кримінальна відповідальність – це вимушене зазнавання особою, яка вчинила злочин, державного осуду, а також передбачених КК обмежень особистого, майнового або іншого характеру, що визначаються обвинувальним вироким суду і покладаються на винного спеціальними органами держави [1].

Для Європейської комісії «екологічні злочини» – це екологічні правопорушення, які охоплюються або можуть охоплюватися кримінальним правом, вони є порушеннями зобов'язань, спрямованих на захист навколишнього середовища, і можуть також включати «пов'язані порушення», такі як (а) екологічні порушення, які забезпечуються засобами, відмінними від кримінального права, або (b) неекологічні порушення, такі як шахрайство, які пов'язані з екологічними порушеннями (стор. 27) [2].

На думку автора, екологічні злочини, з юридичної точки зору, можна визначити як «навмисне ухилення від екологічних законів і нормативних актів окремими особами та компаніями в гонитві за особистими фінансовими вигодами. Якщо ця діяльність включає переміщення через національні кордони або вплив на світ загалом, її можна назвати «міжнародним екологічним злочином». При прийнятті кримінально-правового підходу екологічні

злочини можна розглядати як «порушення раніше існуючих законів, які санкціонують протизаконну поведінку з кримінальним покаранням, як правило, на основі екологічного менеджменту нормативних актів» [3, стор. 338].

Протягом 2022–2024 років, збройна агресія РФ нанесла чимало руйнувань інфраструктури, але найбільше постраждала екологічна система. Ось кілька прикладів екологічних злочинів, спричинених агресією російських військ протягом двох років:

У березні 2022 року російські окупанти підірвали електропостачання птахофабрики «Чорнобаївська» біля Херсона, що призвело до загибелі приблизно 4,4 мільйонів курей від спраги та голоду. Це стало значним екологічним лихом для регіону, а також призвело до подорожчання курячих яєць восени 2022 року [4].

Знищення птахофабрики стало одним з найбільших збитків, завданих російською агресією. Загальні фінансові втрати агрохолдингу внаслідок російської агресії оцінюються приблизно в 12 мільярдів гривень, а саме втрати від загибелі птиці склали близько 0,7 мільярдів гривень. Втрачений дохід від незнесеного яйця цією птицею склав близько 5,8 мільярдів гривень. Правоохоронні органи кваліфікували ситуацію в регіоні як екоцид, здійснений окупантами. Прокурори Херсонської обласної прокуратури наразі проводять процесуальне керівництво у кримінальному провадженні за фактом масового знищення об'єктів тваринного світу, що може спричинити екологічну катастрофу [5].

Російські війська зруйнували багато промислових підприємств, таких як «Азовсталь» та Авдіївський коксохімічний завод, що призвело до забруднення ґрунтів та водойм. Забруднення води та ґрунтів створило серйозні екологічні проблеми для регіону та завдало значної шкоди біорізноманіттю.

Забруднення води відбувається через потрапляння в неї хімічних речовин та відходів, що виникають внаслідок руйнування промислових об'єктів. Ці речовини потрапляють у річки, озера і підземні води, спричиняючи загибель водних організмів та зменшення чисельності риби. Наприклад, у водах поблизу заводу «Азовсталь» були виявлені високі рівні фенолу, який є токсичним для водних організмів і може накопичуватися в організмах людей через ланцюги харчування. Забруднення ґрунтів призводить до порушення родючості та зменшення врожайності сільськогосподарських культур. Хімічні речовини, такі як важкі метали, можуть накопичуватися в ґрунті, що робить його непридатним для вирощування рослин. Це створює серйозні проблеми для місцевих фермерів та населення, що залежить від сільського господарства. Наприклад, у ґрунтах поблизу Авдіївського коксохімічного заводу були виявлені високі рівні свинцю та кадмію, які є токсичними для рослин і можуть потрапляти в харчові продукти, завдаючи шкоди здоров'ю людей [6].

Війна завдала великої шкоди природно-заповідному фонду України. Російські війська знищили та пошкодили численні природоохоронні території, включаючи ліси та заповідники. Це призвело до значних змін у ландшафтах та втрати біорізноманіття. Наприклад, ситуація коли російські військові знищили найціннішу степову ділянку Джарилгацького нацпарку про що повідомило Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України – «Джарилгацька затока з островом – це одне з 22 найбільш важливих та унікальних водно-болотних угідь планети, що охороняються Рамсарською конвенцією. Тут живуть унікальні види дельфінів – білобочка й афаліна. Перекриття Лазурненської промоїни призведе до замулення і деградації екосистем всієї затоки, порушення процесів міграції риб, якими, зокрема, і харчуються водно-болотні птахи. Такі дії окупантів є прямим злочином проти природи, за який вони обов'язково заплатять», що є важливим місцем проживання рідкісних видів рослин і тварин [7].

Втрата біорізноманіття є одним із головних наслідків військових дій. Знищення місць існування рідкісних видів флори та фауни, занесених до Червоної книги України та Європейського червоного списку, є незворотним. Рідкісні види, такі як кінь Пржевальського, сайгак та кулан туркменський, перебувають під загрозою зникнення через втрату середовища їхнього проживання. Зміни у ландшафтах також не можна ігнорувати. Військові дії, фортифікаційне будівництво, пошкодження вибухами та пожежі значно змінили природні ландшафти. Багато лісових масивів та заповідних територій було пошкоджено або знищено, що спричинило деградацію екосистем. Станом на сьогодні наслідки збройного конфлікту залишаються серйозною загрозою для природного середовища України.

Бойові дії та обстріли російськими військами небезпечних об'єктів, таких як нафтобази та склади легкозаймистих речовин, призвели до значного забруднення повітря. Під час вибухів та пожеж виділяються велику кількість шкідливих речовин, зокрема чадний газ, діоксид сірки, діоксиди азоту та інші токсичні сполуки. Це забруднення швидко розповсюджується на великі території, впливаючи на якість повітря в регіоні та створюючи серйозні ризики для здоров'я місцевих жителів.

Забруднення повітря, спричинене бойовими діями, є серйозною загрозою для здоров'я місцевих жителів. Вдихання токсичних речовин може призвести до різних захворювань дихальної системи, алергій та інших проблем зі здоров'ям. Дослідження показують, що довготривале перебування у середовищі з забрудненим повітрям може спричинити хронічні захворювання, включаючи астму, бронхіт та серцево-судинні захворювання, хворобу Альцгеймера та Паркінсона [8]. Вплив забрудненого повітря є особливо небезпечним для дітей, людей

похилого віку та осіб із хронічними хворобами, які є найбільш вразливими до шкідливих речовин.

Окрім впливу на здоров'я людей, забруднення повітря також має негативний вплив на навколишнє середовище. Токсичні речовини, що виділяються в атмосферу під час бойових дій, осідають на поверхні ґрунту, водних об'єктах та рослинах, спричиняючи деградацію екосистем. Забруднені води та ґрунти можуть втратити свою продуктивність, що негативно впливає на сільське господарство та природні ресурси регіону. Таким чином, збереження чистоти повітря та мінімізація наслідків забруднення є важливими завданнями для забезпечення сталого розвитку країни та підтримки здоров'я її мешканців.

За два роки російської агресії Україна зазнала численних екологічних злочинів, які порушили багаті міжнародних конвенцій та національних законів, що регулюють охорону довкілля та екологічну безпеку. Ось декілька з них:

Міжнародні конвенції:

Конвенція про захист Чорного моря від забруднення: Викиди токсичних речовин у моря та водні об'єкти, спричинені пожежами на нафтобазах та хімічних підприємствах, порушили цю конвенцію [9].

Конвенція про боротьбу проти забруднення моря з суден (MARPOL 73/78): Обстріли та пожежі на судах, що займаються перевезенням нафти та хімічних речовин, порушили цю конвенцію [10].

Віденська конвенція про охорону озонового шару: Викиди парникових газів та токсичних речовин під час пожеж і вибухів порушили цю конвенцію, що спричинило серйозне забруднення атмосфери [11].

Національні закони:

- Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища»: Цей закон встановлює правові основи охорони природи та раціонального використання природних ресурсів. Він передбачає заходи щодо попередження екологічних катастроф та відновлення пошкоджених екосистем. Обстріли та пожежі, спричинені військовими діями, суперечать положенням цього закону та призводять до значного забруднення повітря, води та ґрунтів [12].

- Закон України «Про охорону атмосферного повітря»: Цей закон регулює заходи щодо охорони атмосферного повітря та попередження його забруднення. Пожежі та вибухи, спричинені обстрілами, призводять до викидів шкідливих речовин в атмосферу, що суперечить положенням цього закону та погіршує якість повітря в регіоні [13].

Російська федерація зобов'язана понести сувору кримінальну відповідальність за екологічні злочини, вчинені під час військової агресії проти України. Масштабні руйнування природоохоронних територій, забруднення повітря, води та ґрунтів, а також знищення біорізноманіття є порушенням міжнародних екологічних конвенцій та національного законодавства України. Ці дії є не лише екологічними

злочинами, але й злочинами проти людства, адже вони безпосередньо впливають на здоров'я та добробут місцевих жителів, завдаючи значної шкоди природному середовищу та екосистемам. Відповідальність за такі дії повинна включати як фінансові відшкодування за завдану шкоду, так і кримінальне переслідування осіб, причетних до ухвалення рішень та безпосереднього виконання цих злочинів.

Міжнародні суди, такі як Міжнародний кримінальний суд, можуть розглядати справи щодо екологічних злочинів, вчинених під час конфлікту. Крім того, національні суди України можуть ініціювати розслідування та притягнення до відповідальності російських посадовців та військових за порушення екологічного законодавства. Важливим є також визнання масштабності та серйозності екологічних злочинів на міжнародному рівні, що дозволить залучити міжнародну підтримку для відновлення пошкоджених екосистем та забезпечення справедливості для постраждалих від дій агресора. Впровадження суворих санкцій та притягнення до відповідальності винних осіб стане важливим кроком у запобіганні подібних злочинів у майбутньому та відновленні екологічної рівноваги в регіоні.

Підводячи підсумок, можна зазначити, що кримінально-правова відповідальність за екологічні злочини, спричинені збройною агресією російської федерації, набуває особливої важливості у світлі сучасних подій. Агресія РФ супроводжується значними екологічними наслідками, такими як знищення природних ресурсів, забруднення водойм та повітря, а також руйнування екосистем. В умовах збройного конфлікту ці дії можуть кваліфікуватися як воєнні злочини, що підпадають під юрисдикцію міжнародного кримінального права. Однак, на національному рівні необхідно вдосконалювати механізми правового регулювання та забезпечення відповідальності за подібні злочини. Згідно з міжнародним правом, зокрема Римським статутим Міжнародного кримінального суду, екологічні злочини, пов'язані зі збройними конфліктами, можуть кваліфікуватися як злочини проти людяності або воєнні злочини. Це включає навмисне знищення природних ресурсів та забруднення, що має серйозні наслідки для цивільного населення. Водночас, національні правові системи країн-учасниць мають запроваджувати відповідні норми, що дозволяють переслідувати та притягати до відповідальності осіб, винних у таких діях. Це створює правові підстави для притягнення до кримінальної відповідальності за екологічні злочини, незалежно від їх масштабів та місця вчинення. В українському контексті, особливо в умовах війни з російською федерацією, питання кримінально-правової відповідальності за екологічні злочини набуває особливої актуальності. Притягнення до відповідальності осіб, причетних до знищення екосистем та забруднення територій, є важливим завданням

для забезпечення екологічної безпеки країни. Національне законодавство повинно враховувати специфіку воєнних дій та їх наслідків для довкілля, а також передбачати суворі санкції для винних у подібних злочинах. Співпраця з міжнародними інституціями та обмін інформацією можуть сприяти більш ефективному переслідуванню винних та відновленню екологічного балансу. Відповідальність за екологічні злочини, спричинені збройною агресією рф, має також включати механізми відшкодування збитків, завданих навколишньому середовищу та населенням, яке постраждало від таких дій. Важливим

аспектом є запровадження міжнародних санкцій та економічних заходів, спрямованих на припинення подібних злочинів у майбутньому. Це передбачає не лише кримінальні покарання для винних, але й відшкодування збитків, завданих довкіллю та постраждалим громадам. Відновлення природних ресурсів та екосистем, забезпечення екологічної безпеки для майбутніх поколінь є ключовими завданнями у контексті кримінально-правової відповідальності за екологічні злочини, пов'язані з агресією рф.

Список використаних джерел:

1. Поняття та підстави кримінальної відповідальності URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/law/9571/>
2. Environmental crime affecting EU financial interests, the economic recovery and the EU's Green Deal objectives. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2022/737869/IPOLE_STU\(2022\)737869_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2022/737869/IPOLE_STU(2022)737869_EN.pdf) (дата звернення 05.02.2025).
3. Сироїд Т. Л. Поняття, ознаки та види екологічних злочинів у міжнародному праві URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/312332/303352>
4. Анастасія Кушпін. Новини України. Вбито мільйони курей: Росія знищила найбільшу в Європі птахофабрику «Чорнобаївська». URL: https://24tv.ua/rosiyani-mozhut-vtratiti-mayzhe-vsi-groshi-cherez-putina-intervyu_n2745680
5. Юрій Тарасовський. Журнал Forbes Ukraine. Агрохолдинг «Авангард» оцінив втрати в \$330 млн URL: <https://forbes.ua/news/rosiyani-znishchili-ptakhofabriku-bakhmatyuka-v-chornobaivtsi-agrokholding-avangard-otsiniv-vtrati-v-330-mln-15122022-10523?form=MG0AV3>
6. Екологія право людини. Огляд ситуації з руйнуванням інфраструктури водопостачання та водовідведення у Донецькій області. URL: <https://epl.org.ua/announces/oglyad-sytuatsiyi-z-rujnuvannyam-infrastruktury-vodopostachannya-ta-vodovidvedennya-u-donetskij-oblasti/>
7. Facebook. Офіційна сторінка Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://surl.li/rudeqo>
8. Олександра Комісарова. Новини «СУСПІЛЬНЕ». Забруднення повітря може спровокувати розвиток хвороби Альцгеймера та Паркінсона URL: <https://susplne.media/68784-zabrudnenna-povitra-moze-sprovokuvati-rozvitok-hvorobi-bi-alcgejmerna-ta-parkinsona-vceni/>
9. Про захист Чорного моря від забруднення: Міжнародна конвенція / ратифіковано Постановою ВР N 3939-XII (3939-12) від 04.02.94 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_065#Text
10. Про боротьбу проти забруднення моря з суден: Конвенція / дата набуття чинності для України: 25.01.1994 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896_009#Text
11. Про охорону озонного шару: Віденська конвенція. – набула чинності з 1988 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_088#Text
12. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1991. № 41, ст. 546. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>
13. Про охорону атмосферного повітря: Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1992. № 50, ст. 678. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2707-12#Text>